

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 8, Sayı: 4 Aralık 2025

Volume: 8, Issue: 4 December 2025

DOI Number: 10.58659/estad.1819862

Araştırma Makalesi
Research Paper

Geliş Tarihi
Date of Submission
08/10/2025

Kabul Tarihi
Date of Acceptance
17/10/2025

Yayın Tarihi
Date of Publication
31/12/2025

GÖYNÜKLÜ EMİR HÜSEYİN ENİSİ'NİN *TERCEME-İ TEZKİRETÜ'L-EVLİYÂ* ADLI ESERİ

Göynüklü Emîr Hüseyin Enîsî's Work Titled *Terceme-i Tezkiretû'l-Evliyâ*

Suat DONUK

Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı, A.B.D., suatdonuk@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0206-2988>

Değerlendirme/Evaluation: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Two external referees-Double Blind Referee System.

Etik Beyan/Ethical Declaration: Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyulduğu beyan olunur./ It is declared that all processes of the study are in accordance with research and publication ethics, ethical rules and scientific citation principles are complied with.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Scanning: Kontrol edildi-İntihal.net/Checked-İntihal.net.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yoktur/It does not exist.

Lisans ve Telif Hakkı/Licence and Copyright: Yazar, dergimizde yayınlanan makalelerin telif hakkına sahip olup çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](#) lisansı altındadır./The author owns the copyright of the articles published in our journal and his works are under [CC BY-NC 4.0](#) licence.

Atıf Bilgisi/Citation: Donuk, Suat (2025). "Göynüklü Emîr Hüseyin Enîsî'nin *Terceme-i Tezkiretû'l-Evliyâ* Adlı Eseri", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8, (4), (Aralık 2025), s. 803-827, doi: 10.58659/estad.1819862

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]
Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 4 Aralık/December 2025 s. 803-827

ÖZET

Ferîdüddîn Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ* adlı eseri İslam dünyasına mensup yetmiş iki meşhur velinin menkabelerini sade ve samimi bir biçimde sunmaktadır. Biyografik anlatımları ve tasavvufî kavramları akli yorumlardan ziyade saf duygu ve coşku üzerinden ele almaktadır. Bu özellikleriyle İslam dünyasında büyük ilgi görmüş, aralarında Türkçenin de olduğu farklı dillere tercüme edilmiştir. Türkçeye çeviriler arasında en eski tarihli tercümenin XIII. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir. Anadolu sahasında Aydınoğlu Mehmed Bey, Sultan II. Murad, Umur Bey ve Candaroğlu İsfendiyar'a sunulanlar dikkat çekerken, anonim nitelikli çeviriler ve Doğu Türkçesiyle yapılan tercümeler de literatürde yer bulmuştur. Bu zengin çeviri geleneğinin ürettiği ancak kaynakların bildirmediği veya henüz tespit edilmemiş tercümeler de olabilir. Bunlardan biri olan Göynüklü Emir Hüseyin Enîsi'nin *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ* adlı eseri literatürde daha önce zikredilmemiş özgün bir örnek özelliği taşımaktadır. Ünik nüshası McGill Üniversitesi İslâmî Çalışmalar Enstitüsü Kütüphanesi'nde bulunan eser, Batı Türkçesiyle kaleme alınmış olup yetmiş velinin biyografisini içermektedir. Müellif, eseri Göynük'teki bir müezzinin talebi üzerine hazırlamış; anlaşılması güç, sanathı bölümleri ve bazı detaylı açıklamaları metin dışı bırakmıştır. 16. yüzyıla ait eserin dil ve anlatımı klasik Osmanlı nesrinden farklı olarak Türkçe kelimelere ağırlık veren, seciden uzak, açık ve anlaşılır bir yapıdadır. Bu yönleriyle *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ* hem tasavvufî biyografi geleneği hem de Türk dil tarihi açısından kıymetli bir kaynak hüviyetindedir. Bu makalede Göynüklü Hüseyin Enîsi'nin *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ* adlı eseri tanıtılmış, örneklem oluşturması gayesiyle *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'nın mukaddimesi ve ilk biyografisinin çeviri yazılı metni paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göynüklü Hüseyin Enîsi, *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Biyografi, Osmanlı Nesri, 16. Yüzyıl

ABSTRACT

Ferîdüddîn Attâr's *Tezkiretü'l-evliyâ* is a seminal work in Islamic hagiography, presenting the lives and sayings of seventy-two renowned saints from the Islamic world in a sincere and straightforward narrative style. The work emphasizes emotional and spiritual depth over rational analysis, offering biographical sketches enriched with mystical concepts and experiences. Due to its accessible language and spiritual appeal, the text gained widespread popularity and was translated into several languages, including Turkish. Among the Turkish translations, the earliest is believed to date back to the 13th century. Notable Anatolian translations were presented to figures such as Aydınoğlu Mehmed Bey, Sultan Murad II, Umur Bey, and Candaroğlu İsfendiyar. Additionally, anonymous translations and versions in Eastern Turkish have also been documented. This rich tradition of translation likely includes versions that remain unidentified or unrecorded in existing sources. One such example is Göynüklü Emir Hüseyin Enîsi's *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*, a previously unmentioned and unique Turkish rendition. The sole manuscript, housed at McGill University's Institute of Islamic Studies Library, is written in Western Turkish and contains the

biographies of seventy saints. Composed in the 16th century, the work was prepared at the request of a muezzin in Göynük. Enîsî deliberately omitted complex and ornate sections, favoring a selective and simplified translation approach. The language and style differ from classical Ottoman prose, featuring minimal rhymed prose (seci), a preference for Turkish vocabulary, and a clear, comprehensible structure. As such, *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ* stands as a valuable source for both the tradition of mystical biography and the history of the Turkish language. This article introduces Hüseyin Enîsî's work and presents the transliterated text of its preface and first biography as a sample.

Keywords: Göynüklü Hüseyin Enîsî, Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ, Tezkiretü'l-evliyâ, Biography, Ottoman Prose, 16th Century

GİRİŞ

İranlı ünlü şair ve mutasavvıf Ferîdüddîn Attâr (ö. 618/1221), *Tezkiretü'l-evliyâ* adlı eserde aralarında İmâm-ı Âzam (ö. 150/767), İmâm Şâfiî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi İslam âleminin önemli şahsiyetlerinin de bulunduğu yetmiş iki velinin menkabelerini ve sözlerini kaleme almıştır. Ferîdüddîn Attâr, Fars edebiyatının zirve mahsülleri arasında yer alan eserini yazarken biyografik bilgilerin yanı sıra tasavvufî kavram, terim ve olgulara da değinmiştir. Soyut açıklamalar ve akli yorumlar yerine saf duygu, düşünce ve coşkular üzerinde durmuştur (Öngören 20.10.2025). Okuyucuya marifet dünyasının erlerini anlatmayı ve okuyucunun onların hâllerıyla hâllenmesini amaçlamıştır. Tasavvufa ilgi duyan kişileri irşat etmeye yönelmiş, bunu yaparken fesahati ve basitliği ön plana çıkan bir metin kurmuştur (Kaplan ve Sucu, 2024: 245).

Tezkiretü'l-evliyâ Veysel Karanî (ö. 37/657) ve Râbia el-Adeviyye (ö. 185/801 [?]) gibi önemli İslam büyüklerinin başka kaynaklarda yer almayan bilgilerini vermesi, velilerin hâl tercümelerini basit ve anlaşılır bir tarzda dile getirmesi gibi nedenlerle İslam dünyasında çok okunmuş, kısa bir süre zarfında ayrı kişiler tarafından ve defalarca tercüme edilmiştir. Yurt içi ve yurt dışı yazma eser kütüphanelerinde bulunan asıl ve tercüme nüshaların çokluğu bunun en bariz kanıtıdır (Yavuz, 1986: I/ XLI). Geldiğimiz zaman itibariyle *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın Türkçe, Arapça, İngilizce ve Fransızca tercümelerinin varlığı bilinmektedir (Muhammed İsti'lâmî, 1346: 38).

Tezkiretü'l-evliyâ'nın yazılışının üzerinden çok geçmeden Türkçeye tercüme edildiği düşünülmektedir (Kablander, 2015: 197). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* "Ferîdüddin Attâr" maddesinde *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın ilk olarak Aydınoglu Mehmed Bey (ö. 734/1334) zamanında adı bilinmeyen bir kişi tarafından Türkçeye tercüme edildiği yazılıdır (Şahinoğlu, 23.10.2025). Ancak Orhan Yavuz, Anadolu sahasındaki en eski *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinin

Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi K 1004'te kayıtlı, muhtemelen XIII. yüzyıla ait eser olduğu görüşünü savunmaktadır. K 1004 nüshasının baş ve son kısmının yaprakları koptuğu için mütercimi veya müstensihî hakkında bir çıkarım yapmak mümkün değildir. Bu yüzden biyografi sayısı da tespit edilememektedir. Sinan Paşa (ö. 891/1486) tarafından tashih edildiği izlenimi uyandıran (Yavuz, 1986: XLV- XLVI) bu tercümenin metni ve dil özellikleri Orhan Yavuz tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır (1986).

Tezkiretü'l-evliyâ tercümelerinin en eski tarihlilerinden biri Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi Török F 3345 numarada kayıtlıdır. İlim camiasında Budapeşte Nüshası olarak bilinen bu eserin istinsah tarihi 741'dir (1340-41). 70 evliya biyografisinin bulunduğu bu tercümenin mütercimi ve müstensihî belli değildir. Budapeşte Nüshası ilk olarak György Hazai tarafından iki cilt olarak yayınlanmış, bu yayının metin kısmının okunarak hatalı bölümlerinin düzeltilmesine ve gramatikal dizinine dayanan bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Hazai, 2008; Özkan, 2019: 13-14).

Tezkiretü'l-evliyâ'nın Türkçe tercümelerinin dördünün sunulduğu hükümdarlar bellidir. Bu husus söz konusu tercümelerin ait olduğu dönemi tayin etmek açısından önemlidir. *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın birer tercümesi Aydınoğlu Mehmed Bey dışında Göynük Hisar Beyi Umur Bey (ö. [?]), Candaroğulları döneminde Bahadır Han (ö. 843/1440) ve Osmanlı hükümdarı Sultan II. Murad'a (ö. 855/1451) takdim edilmiştir. Aydınoğlu Mehmed Bey'e sunulan *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'nın beş nüshası tespit edilmiştir. Nüshalardan Bayezid Umumi 3286 yazması Umur Bey b. Ali Han'a da sunulmuştur. Mütercim, Aydınoğlu Mehmed'e sunduğu tercümeyi yer yer kısaltarak, takdim-tehir yaparak ve mukaddimede hükümdarın adını değiştirerek bu kez Umur Bey'e sunmuştur (Çetin, 2016: 60-61, 66).

Sultan II. Murad'a sunulan *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ* Türk edebiyatında daha çok *Çengnâme* adlı mesnevisiyle tanınan Ahmed-i Dâî'ye (ö. 824/1421'den sonra) aittir. Dâî, Karaca Bey'in (ö. [?]) istek ve teşvikiyle II. Murad adına *Tezkiretü'l-evliyâ*'yı Attâr'dan dilimize çevirmiştir. 21 velinin menkabelerini içeren Ahmed-i Dâî'nin tercümesinin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Serez 1800 numarada kayıtlıdır (Çetin, 2014: 104-105; Shahzad, 2023: 810; Kut, 25.10.2025). Söz konusu eserin ayrıntılı tanıtımına dayanan bir makale yayınlanmıştır (Shahzad, 2023).

Sinan Paşa, Türk edebiyatının meşhurları arasında olup *Tezkiretü'l-evliyâ*'yı tercüme eden başka bir yazardır. Sinan Paşa'nın eseri Ferîdüddîn Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ*'sını esas alır. Ancak diğer tercümelerin aksine Attâr'ın

metnine doğrudan bağlı bir çeviri sayılmaz. Sinan Paşa'nın tercümesi dil ve üslubu ile onun damgasını taşır ve yalnızca menkabelerine yer verilen tarikat önderleri hakkındaki bilgilerin kullanılması yanıyla Attâr'ın eserine dayanır. Bu tercümeyi diğerlerinden ayıran başka bir yön de satır arasına serpiştirilen çeşitli açıklamalar ve notlardır. Sinan Paşa'nın eseri bir doktora tezine konu olmuş (1981), bu tezin çeviri yazılı metin bölümü yayımlanmıştır (Tulum, 27.10.2025; Gürsoy Naskali, 1987).

Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ*'sını Türkçeye tercüme eden sanatçılardan biri de Ahmed b. İbrahim-el-Kâğazânî'dir.¹ el-Kâğazânî'nin tercümesi *Tezkiretü'l-evliyâ*'da bulunan 72 velinin yanı sıra Zeyl'inden 14 evliyanın hâl tercümelerini ihtiva etmektedir (Kablander, 2016: 58). Eser bu yönüyle diğer *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümelerinden ayrılmaktadır. Kâğazânî'nin *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'sının yazımı 2 Şevval 1026 (3 Ekim 1617) tarihinde tamamlanmıştır. Şimdiye kadar tespit edilen tek nüshası olan Ankara Milli Kütüphane 06 Hk 1622 numarada kayıtlı yazma 1026 Şevval'inin (Ekim 1617) sonlarında istinsah edilmiştir (bk. vr. 331b). Kâğazânî tercümesi'nin ilk 175 varağının çeviri yazılı metni bir yüksek lisans tezine konu olmuştur (Pınarlı, 2025).

Çeşitli kaynaklarda Ali Rıza Karahisârî, İbrahim b. Bayezid, Mustafa Hemedânî, Sinânüddin Yûsuf b. Hızır el-Amâsî, Muslihuddin Mustafa b. Muhammed, Mahmud b. Ahmed es-Samakovî'nin de *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi yazdığı bildirilmektedir. Ancak bunların varlığına dair bilimsel kanıtlar şu an için mevcut değildir (Kablander, 2015: 199-202; Kartal, 2003: 385-399).

Feridüddin Attâr'ın velilerin yaşamlarını anlatan meşhur eserinin yazarı bilinmeyen Türkçe tercümeleri de vardır. Anonim olarak nitelendirilen bu türdeki eserlerden biri Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi numara 154'te kayıtlıdır. Müellif adının zikredilmediği mukaddimedeki ifadelere göre bu tercüme Ebülfeth Melik İsfendiyar Bahadır Han'a sunulmuştur. Bu zat, Candaroğulları'nın sekizinci hükümdarı olan Mübarizüddin İsfendiyar olmalıdır. Mübarizüddin Han 1392-1440 yılları arasında hükmettiğine göre bu eser muhtemelen 15. yüzyılda ve Sinop – Kastamonu bölgesinde yazılmıştır. Söz konusu tercümenin sonunda yer alan kayda göre ise eldeki nüsha 1006 Şaban'ında (Mart-Nisan 1598) istinsah edilmiştir. 69 hâl tercümesi ihtiva eden tercümenin metni ve tıpkıbasımı bir doktora tezine konu olmuştur (Küçük,

¹ Kaynaklarda hayatı hakkında kayda değer bir bilgi bulunmayan bu müellif "Kağıthâne" adlı bir yere veya kağıt ile alakalı bir mesleğe mensup olmalıdır.

2011: 32-33, 36). Bu tezin gözden geçirilmiş hâli 2013 senesinde yayınlanmıştır (Küçük, 2013).

Anonim nitelikli *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'nın biri Selahattin Tansel'in şahsî kütüphanesinde bulunmaktadır. Dil özellikleri nedeniyle 15. yüzyıla ait olduğu kanısını uyandıran bu tercümenin ilk 100 varlığının çeviri yazılı metni ve metindeki dil hususiyetleri bir yüksek lisans teziyle çalışılmıştır (Öz, 1992: 3-4).

Ankara Milli Kütüphane no. A 4983'te kayıtlı yazma nüsha da müellifi meçhul bir *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'dır. Telif ve istinsah tarihi belli olmayan eserin dil özellikleri Oğuz Türkçesinin XIII – XVI. yüzyıllarını işaret etmektedir. Bu anonim tercümenin 103b-207a arası varaklarını Harun Aydın yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır (2005: VII).

Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi 27317 numarada kayıtlı *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi anonim nitelikli başka bir eserdir. Yazım tarihi belli olmayan bu tercüme 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başına ait dil özellikleri sergilemektedir. 13 velinin biyografisini içeren tercümenin çeviri yazılı metni bir yüksek lisans çalışmasına konu olmuştur (Özalan, 2009: 7, 9).

Attâr'ın *Tezkire-i Evliyâ*'sı Doğu Türkçesine de tercüme edilmiştir. Uygur harfleriyle yazılmış çeviri Paris Biblioteque Nationale Supplement Turc 190 numarada, bu tercümenin Arap harfli bir nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih 2848 numarada kayıtlıdır. Batı Türkçesi nüshalarında umumiyetle 70 terceme-i ahvâl varken Doğu Türkçesi çevirisinde esas eserde olduğu gibi 72 biyografi yer almaktadır (Kablander, 2015: 198). 20 Receb 917 (13 Ekim 1511) tarihinde Mısır'da Nureddin Ali b. Kîçine Seyyid Ali et-Talkanî tarafından çevrilen eserin (Kuğu, 2006: 16) Uygur harfli nüshası Verdi Kılıç, Süleymaniye'deki Arap harfli yazması ise Mustafa Kuğu tarafından tez olarak çalışılmıştır (Kablander, 2015: 198).

Ferîdüddin Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ* adlı eserinin yukarıda zikredilenler dışında da Türkçe tercümelerinin varlığı muhtemeldir. Nitekim *Menâkıb-ı Akşemseddin* adlı eseriyle tanınan Göynüklü Emîr Hüseyin Enîsî'nin kaynaklarda söz edilmediği hâlde bir *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'sı vardır. McGill Üniversitesi, İslâmî Çalışmalar Enstitüsü, Ms. 130 numarada kayıtlı eser Batı Türkçesi çevirilerinin genelinde olduğu gibi 70 hâl tercümesi içermektedir. Bu makalede Göynüklü Seyyid Hüseyin Enîsî'nin *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ* adlı eseri tanıtılacak, örneklem oluşturması gayesiyle

mukaddimesinin ve ilk hâl tercümesinin çeviri yazılı metni ilim âlemiyle paylaşılacaktır.

1. Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ

1.1. Adı

Makale konusu eserin başlığında “Hâzâ Kitâb-ı Tezkiretü'l-evliyâ Te'lif-i Şeyh Ferîdü'd-dîn Attâr (vr. 1b)” yazmaktadır. Bununla birlikte yazar, eserin mukaddimesinde “Şeyh Ferîdü'd-dîn 'Attâr *kaddesa'llâhu sirrahu'l-'azîz* hazretlerinin te'lifi olan Fârisî *Tezkiretü'l-evliyâ* kitâbını ... Türki'ye döndürdüm (vr. 1b-2a).” sözlerini sarf etmektedir. Buna göre müellif, Ferîdüddîn Attâr'ın Farsça *Tezkiretü'l-evliyâ*'sını ... Türkçeye çevirmiştir. Dolayısıyla bu eser *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın Türkçeye çevirisidir. Bu nedenle eserin adı *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ* olmalıdır. Nitekim yazma nüsha, kütüphane kataloğuna *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ-i Ferîdü'd-dîn Attâr* ismiyle kayıtlıdır.

1.2. Yazarı

Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ'nın mukaddimesinde sebep-i telif bölümünün sonunda “Recâ olunan oldur ki bu fakîr [ü] hakîr Seyyid Hüseyin Enîsî derdmendi hayr-du'â ile yâd ideler (2a).” cümlesi yer almaktadır. Buna göre eserin yazarı Seyyid Hüseyin Enîsî adlı bir sanatçıdır. Bu zât Türk edebiyatında Akşemseddin (ö. 863/1459) hakkında en güvenilir kaynak olarak kabul edilen *Menâkıb-ı Akşemseddin* (Açıkgöz, 2023) ile Karaca Ahmed Sultan menkabelerini içeren *Mir'âtü'l-vefâ li-Vücûhi's-safâ* isimli eserlerin yazarı olan Göynüklü Emir Hüseyin Enîsî olmalıdır. Nitekim yine makale konusu *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinin mukaddimesinde “Göynük şehrinde Hazret-i Şeyh Akşemse'd-dîn es-Sıddîkî eş-Şehâbî *kaddesa'llâhu sirrahu'l-'azîz* mezârı civârında olan câmi'-i şerîfde mü'ezzin olan biri ... diyü iltimâs eyledi (1b).” ifadesi geçmektedir. Buradaki “Göynük” ve “Şeyh Akşemseddin” isimleri doğrudan *Menâkıb-ı Akşemseddin* yazarı Göynüklü Seyyid Hüseyin Enîsî'yi işaret etmektedir. Kütüphane kataloğunda da *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'nın yazar adı “Enîsî, Seyyid Hüseyin” yazmaktadır.

Göynüklü Emir Hüseyin Enîsî, anne tarafından Akşemseddin'in komşusu olan Pir Ahmed Çelebi adlı bir tüccarın soyundan gelmektedir. Baba tarafından soyu ise Halep seyyidlerinin önde gelenlerinden Muhammed Halebî adlı bir şeyhe dayanmaktadır. Muhammed Halebî, hükümdarın emriyle geldiği Anadolu'da çeşitli beldelerde irşat faaliyetleri yürüttükten sonra Göynük'te

Falanos nahiyesine yerleşmiştir. Hüseyin Enîsî, Muhammed Halebî'nin İstanbul'da 20 yıl medrese eğitimi almış olan Mehmed isimli torununun oğlu olarak 17 Cemaziyelâhire 952 (26 Ağustos 1545) tarihinde dünyaya geldi. Şeyh Akşemseddin'in mezarı civarında büyüdü. Akşemseddin'in evladından ve büyük halifelerinden pîrlerin yanında yetişti. Onlardan zâhirî ve bâtinî ilimler öğrendi. Akşemseddin'in nesebini, hâl ve davranışlarını, menkabelerini ve kerametlerini içeren bir kitap yazdı. Bu kitap kısa süre içerisinde halk arasında itibar buldu. Hüseyin Enîsî'nin *Menâkıb-ı Akşemseddin*, *Mir'âtü'l-vefâ li-Vücûhi's-safâ* ve bu makaleye konu olan *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ* adlı menâkıbnâme türünde üç eseri bulunmaktadır (Donuk, 2025: 618-620).

1.3. Yazılış Tarihi

Müellif, mukaddimede eserin yazım tarihi hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Metin sonundaki kayıta ise 4 Safer 1143 (19 Ağustos 1730) tarihi yer almaktadır. Ancak bu tarih eserin yazılış tarihi olmayıp müstensih Karayaka Kadısı Çavuşzâde Mehmed Efendi'nin bu nüshayı müellif hattı veya başka bir nüshadan istinsah ettiği tarihtir.

Yukarıda belirtildiği gibi Göynüklü Seyyid Hüseyin Enîsî'nin doğum tarihi 17 Cemaziyelâhire 952'dir (26 Ağustos 1545). Ayrıca *Menâkıb-ı Akşemseddin*'in yazım tarihinin 977 (1569-70) yılı veya sonrası olduğu tahmin edilmektedir (Açıkgöz, 2023). Seyyid Hüseyin Enîsî, *Mir'âtü'l-vefâ li-Vücûhi's-safâ*'nın mukaddimesinde daha önce *Menâkıb-ı Akşemseddin*'i yazdığını bildirmiştir. Bu sayede *Mir'âtü'l-vefâ*'nın yazılış tarihi hakkında bir çıkarım yapılabilmektedir (Donuk, 2025: 621). Ancak *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'nın mukaddimesinde *Menâkıb-ı Akşemseddin* hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durumda *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'nın, *Menâkıb-ı Akşemseddin*'den önce yazıldığı düşüncesi akla gelmektedir. Bununla birlikte yazar, *Menâkıb-ı Akşemseddin*'i yazdığı halde bundan söz etmemiş olabilir. Dolayısıyla *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'nın ancak genel bir tabirle Hüseyin Enîsî'nin doğum tarihi olan 17 Cemaziyelâhire 952'den (26 Ağustos 1545) sonra, daha belirgin bir ifadeyle 16. yüzyılda yazıldığı söylenebilir.

1.4. Yazılış Nedeni

Göynüklü Emir Hüseyin Enîsî sebab-i telif bölümünde eserini yazmasının nedeni olarak şu sözleri sarf etmektedir:

“*Ammâ ba'dü, Göynük şehrinde Hazret-i Şeyh Akşemse'd-dîn es-Sıddîkî eş-Şehâbî kaddesa'llâhu sirrahu'l-'azîz mezân civârında olan câmi'-i şerîfde mü'ezzin olan biri 'Halîfe, fâ'idesi çok bir kitâb yazuvir.'* diyü iltimâs eyledi. Beş

vaktde ezân okuyup İzid Te'âlâ'nun ulu adın, dahi şefî-i yevm-i 'arasât olan Resûl-i Ekrem'ün şerîf ismin kulağımuza, re's-i 'ibâdât olan salâta da'vet idüp felâh-ıla ve necât-ıla beşâret iden kimesnenün sözün tutmak lâzım olmağın Şeyh Ferîdü'd-dîn 'Attâr kaddesa'llâhu sirrahu'l-'azîz hazretlerinün te'lifî olan Fârisî Tezkiretü'l-evliyâ kitâbını okuyan ve dinleyen 'âşıklara anlaması âsân olan yirlerini Türki'ye döndürdüm. Recâ olunan oldur ki bu fakîr [ü] hakîr Seyyid Hüseyin Enîsi derdmendi hayr-du'â ile yâd ideler (1b-2a)."

Bu anlatımlara göre Göynük şehrinde Akşemseddin Hazretleri mezarı civarındaki câmide müezzinlik yapan bir zât Hüseyin Enîsi'den faydası çok olan bir kitap yazmasını istemiştir. Beş vakit ezan okuyup Allah'ın ulu adını ve kıyamet gününün şefaatchisi Resulullah'ın şerefli ismini kulağıma ulaştıran, ibadetlerin en önemlisi olan namaza davet edip kurtuluş müjdesi veren kimsenin sözünü tutmak lazım geldiği için o da Ferîdüddîn Attâr'ın Farsça *Tezkiretü'l-evliyâ* adlı kitabının anlaşılması kolay yerlerini, okuyan ve dinleyen hak âşıkları için Türkçeye çevirmiştir. Rica olunan odur ki Seyyid Hüseyin Enîsi'yi hayır dua ile yâd etsinler.

Eserin ilerleyen satırlarında "Bu kitâbı cem' itmege niçe nesne bâ'is oldı. Bir bâ'is oldur ki (2a)" ibaresiyle kitap yazmanın pek çok sebebinin olduğu söylenip bu nedenler teker teker izah edilmektedir. Ancak bu kısım *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın Türkçeye tercümesi olup Ferîdüddîn Attâr'ın eserini yazmasının nedenlerini teşkil etmektedir.

1.5. Bulunduğu Yazma

Göynüklü Hüseyin Enîsi'nin *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ* adlı eseri Mc Gill Üniversitesi, İslâmî Çalışmalar Enstitüsü no. Ms. 130'da kayıtlıdır. Yazma nüshanın tavsifi şu şekildedir: 230 mm x 140 mm ölçülerindedir. Kahverengi meşin kaplı mukavva ciltlidir. Zahriyede "li-Hakîr" başlığıyla muhtemelen kitabın mütemelliklerinden birine ait tasavvufî içerikli üç kıt'a vardır. Aynı yere altı mühür basılmıştır. Bunlardan dördü aynı olup mühürde ancak "Hasan" ismi ile "tekabbelenî Rab" sözcükleri seçilebilmektedir. İki mühür siliktir. Üç şapka ve üç hilal filigranlı Avrupa kağıdı vardır. 15 satırlı 232 varaktır. Bazı yerlerde talike dönen kırık bir nesih hat ile yazılmıştır. Söz başlarında kırmızı, diğer yerlerde siyah mürekkep kullanılmıştır. Ser-levhasız ve cetvelsizdir. Son sayfalarda satır hizaları düzgün değildir. Biyografilerin başladığı satırların kenarına matlab olarak kısa başlıklar işlenmiştir. Metin sonunda "Temmet el-kitâb bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb fi'l-yevmi'r-râbi' min Saferi'l-hayr li-sene selâse ve erba'în ve mi'e ve elf, kad veka'a'l-ferâğ lede'l-fakî Mehemmed eş-şehîr Çavuş-zâde el-kâdî bi-kazâ'i Karayaka mesûfeten (?)

‘afa’llâhu ‘anhu.” biçiminde bir istinsah kaydı vardır. Buna göre 4 Safer 1143 (19 Ağustos 1730) tarihinde Karayaka Kadısı Çavuşzâde Mehmed Efendi tarafından istinsah edilmiştir. Cildin arka iç yüzüne gelen son sayfasında kara kalem çalışmasına benzer, gerçekçi bir çeşme ve ağaç çizimi vardır. Nüsha fiziksel kondisyon açısından iyi durumdadır.

Baş: el-Hamdü li’llâhi Rabbi’l-‘âlemîn ve’s-salâtü ve’s-selâmü alâ seyyidînâ ...

Son: ... kendümden dūr eyledüm didi rahmetu’llâhi te’âlâ aleyhi rahmeten vâsi’aten

1.6. Muhtevası

Emîr Hüseyin Enîsî *Terceme-i Tezkiretü’l-evliyâ*’ya oldukça kısa bir hamdele ve salvele ile başlamıştır. Akabinde sebep-i telif bölümüne geçip eserin yazılış nedenini izah etmiştir. Rabîta görevi gören “Sultânü’l-muhakkikîn, kıdvetü’s-sâlikîn Şeyh Muhammed el-‘Attâr Ferîdü’d-dîn en-Nisâbü’rî *kaddesa’llâhu rûhahu* buyurur ki (2a)” ibaresiyle eserin *Tezkiretü’l-evliyâ*’nın Türçeye tercümesine dayanan esas bölümüne geçmiştir.

Ferîdüddîn Attâr *Tezkiretü’l-evliyâ*’nın münâcat ve na’t bölümlerini oldukça sanatlı bir Arapça ile kaleme almıştır (bk. Muhammed İsti’lâmî, 1346: 3-4). İki sayfa kadar tutan bu kısım, muhtemelen külfetli anlatımından dolayı Hüseyin Enîsî tarafından tercüme edilmemiştir.

Attâr, asıl konuya geçildiğini ifade eden “أما بعد” (ammâ ba’dü) ibaresinden sonra Farsça olarak eserine devam etmiştir (bk. Muhammed İsti’lâmî, 1346: 4). Bu kısımda evliya sözlerinin önemini ayrıntılı bir surette izah etmiş, yazacağı eserin niteliklerini bildirmiş, akabinde *Tezkiretü’l-evliyâ*’nın yazılış nedenlerini sıralamıştır (bk. Muhammed İsti’lâmî, 1346: 4-9). İşte Göynüklü Seyyid Hüseyin Enîsî asıl eserin mukaddimesi hüviyetindeki bu kısımdan itibaren tercümeyle başlamıştır.

Tezkiretü’l-evliyâ’da mukaddimenin sonunda eserde hâl tercümesi bulunan sanatçıların listesi vardır (bk. Muhammed İsti’lâmî, 1346: 9-10). Seyyid Hüseyin Enîsî velilerin isim listesini vermeden, doğrudan hâl tercümelerini Türkçeye çevirmeye başlamıştır. Hüseyin Enîsî, Attâr’ın da yaptığı gibi ilk olarak Ca’fer-i Sâdık’ın yaşam bilgileriyle esas bölüme giriş yapmıştır (bk. vr. 5b). Eser boyunca sırasıyla şu velilerin biyografisine yer vermiştir:

- 1- Ebû Muhammed Ca’fer-i Sâdık (vr. 5b)
- 2- Veys el-Karânî (vr. 10a)
- 3- Hasan-ı Basrî (vr. 20b)

- 4- Mâlik b. Dinâr (vr. 34a)
- 5- Muhammed b. Vâsi' (vr. 41b)
- 6- Habîb-i Acemî (vr. 42a)
- 7- Ebû Hâzım Medenî (vr. 48a)
- 8- Utbe el-Gulâm (vr. 49a)
- 9- Râbi'atü'l-Adeviye (vr. 50a)
- 10- Fudayl b. İyâz (vr. 56a)
- 11- İbrahim b. Edhem (vr. 61a)
- 12- Bişr-i Hâfî (vr. 71b)
- 13- Zünnûn-ı Mısri (vr. 75a)
- 14- Bâyezîd-i Bistâmî (vr. 85b)
- 15- Abdullah b. Mübârek (vr. 99b)
- 16- Süfyân-ı Sevrî (vr. 105b)
- 17- Ebû Alî Şakîk (vr. 109a)
- 18- İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (vr. 112b)
- 19- İmam Şâfiî (vr. 116a)
- 20- İmâm Ahmed b. Hanbel (vr. 119b)
- 21- Dâvûd Tâi (vr. 122b)
- 22- Hâris Muhâsibî (vr. 126b)
- 23- Ebû Süleyman Dârânî (vr. 128b)
- 24- Muhammed b. Semmâk (vr. 131a)
- 25- Muhammed b. Eslem et-Tûsî (vr. 132a)
- 26- Ahmed b. Harb (vr. 133a)
- 27- Hâtem-i Asamm (vr. 134b)
- 28- Sehl b. Abdullah (vr. 138a)
- 29- Ma'rûf-ı Kerhî (vr. 143b)
- 30- Serî-i Sakatî (vr. 146a)
- 31- Feth-i Mevsilî (vr. 150b)
- 32- Ahmed Havârî (vr. 152a)
- 33- Ahmed b. Hadreveyh (vr. 153a)
- 34- Ebû Tûrâb-ı Nahşebî (vr. 155b)
- 35- Yahya b. Mu'âz (vr. 158a)
- 36- Şâh Şücâ'-ı Kirmânî (vr. 162a)
- 37- Yûsuf b. Hüseyin (vr. 163b)
- 38- Ebû Hafs Haddâd (vr. 166a)
- 39- Hamdûn Kassâr (vr. 169a)
- 40- Mansûr b. Ammâr (vr. 171a)
- 41- Ahmed b. Âsım el-Antakî (vr. 172b)
- 42- Abdullah b. Hubeyk (vr. 173b)
- 43- Cüneyd-i Bağdâdî (vr. 174a)
- 44- Amr b. Ebû Osman Mekkî (vr. 184b)

- 45- Ebû Said Harrâz (vr. 185a)
- 46- Ebû Hüseyin Nûrî (vr. 187a)
- 47- Ebû Osman Hîrî (vr. 190b)
- 48- [Ebû] Abdullah b. Cellâ (vr. 193a)
- 49- Ebû Muhammed Rüveyin (vr. 193b)
- 50- İbn Atâ (vr. 194b)
- 51- İbrahim b. Dâvud (vr. 195b)
- 52- Yûsuf b. Esbât (vr. 196a)
- 53- Ebû Ya'kûb Nehrecûrî (vr. 196b)
- 54- Ebû Muhammed Semnûn Muhîb (vr. 197a)
- 55- Ebû Muhammed Mûrta'îş (vr. 198a)
- 56- Ebû Abdullah Fazl (vr. 199a)
- 57- Ebû'l-Hasen Bûşencî (vr. 200a)
- 58- Hakîm Tirmizî (vr. 201a)
- 59- Ebû Bekir Varrâk (vr. 205a)
- 60- Abdullah b. Münâzil (vr. 207a)
- 61- Ali b. Sehl Isfahânî (vr. 208b)
- 62- Hayru'n-Nessâc (vr. 209a)
- 63- Ebû Hamza Horasânî (vr. 210)
- 64- Ahmed [b.] Mesrûk (vr. 210b)
- 65- Abdullah [b.] Ahmed Mağribî (vr. 212a)
- 66- Ebu Ali Cûzcânî (vr. 213a)
- 67- Ebu Bekir Kettânî (vr. 213b)
- 68- [Ebû] Abdullah Muhammed b. Hafîf (vr. 217a)
- 69- Ebû Muhammed Cerîrî (vr. 221a)
- 70- Hüseyin b. Mansûr Hallâc (vr. 222b)

Listeden anlaşılacağı üzere *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'da 70 velinin hâl tercümesi bulunmaktadır. *Tezkiretü'l-evliyâ* ise 72 biyografiden ibarettir. Asıl eserde 63 ve 65. sıralarda yer alan Ebû'l-hayr Aktâ' ile Ebû Abdullah Turuğbâdî hâl tercümeleri *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'da metin dışı kalmıştır. Ancak bu durum olağan olup *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın Batı Türkçesine yapılan tercümelerinde genellikle 70 biyografi bulunmaktadır (Kablander, 2015: 198). *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'nın yukarıda verilen hâl tercümesi sıralaması *Tezkiretü'l-evliyâ* ile neredeyse aynıdır. Sadece [Ebû] Abdullah b. Cellâ ile Ebû Muhammed Rüveyin biyografileri yer değiştirmiştir.

1.7. Tercüme Yöntemi

Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ, *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın bire bir çevirisi niteliği taşımamaktadır. Göynüklü Hüseyin Enîsî tercüme esnasında *Tezkiretü'l-*

evliyâ'daki bazı yerleri atlamıştır. Mukaddimenin tımtırlı bir Arapça ile yazılan hamdele ve salve bölümlerini çevirmediği yukarıda belirtilmişti. Ferîdüddîn Attâr sebep-i telifte eserini yazmasının 15 nedenini bildirmiştir (Uludağ, 2005: 49). Ancak Hüseyin Enîsî 12 sebebe yer vermiştir (vr. 2b-5a). Ayrıca bu sebeplerin bazılarında asıl metindeki açıklamalar kırpılmış, anlatım daha az ve öz hale getirilmiştir. Örneğin *Tezkiretü'l-evliyâ*'da dokuzuncu sebep;

دیگر باعث آن بود که چون ظاهر می‌بینم که اگر يك سخن برخلاف تو می‌گویند، در خون آن کس سعی می‌کنی، و سالها بدان يك سخن کینه می‌گیری، چون سخن باطل را در نفس تو چندین اثر است، سخن حق را هم اثری تواند بود، هزار چندان، اگر چه تو از آن خبر نداری. چنان که از امام عبدالرحمن آقاف – رحمة الله عليه – پرسیدند که: «کسی که قرآن می‌خواند و نمی‌داند که چه می‌خواند، آن را هیچ اثری بود؟» گفت: «کسی که دارو می‌خورد و نمی‌داند که چه می‌خورد، اثر می‌کند. قرآن چگونه اثر نکند؟ بل که بسی اثر کند». فکیف چون داند که چه می‌خواند. (Muhammed İsti'lâmî, 1346: 7)

Tercüme: *Bir başka sebep de şudur: Görüyorum ki eğer sana ters düşen bir söz söylense, o [sözü söyleyen] kişinin kanına girmeye çalışırsın ve yıllarca o bir tek söz için kin beslersin. Madem bâtil bir söz senin nefsinde bu kadar etki bırakıyor, o hâlde hak bir sözün de elbette bir etkisi olabilir, hem de bin kat fazla. Yalnız sen onun farkında olmazsın. Nitekim İmam Abdurrahman Âkâf'a (Allah rahmet eylesin) sormuşlar: "Bir kimse Kur'an okur da ne okuduğunu bilmezse, (Kur'an'ın) ona yine de bir etkisi olur mu?" [Şöyle] demiş: "Bir kimse ilaç içer de ne içtiğini bilmezse, (ilaç) yine de tesir eder. Kur'an nasıl olur da tesir etmez? Bilakis, çok daha fazla tesir eder! Hele ki bir kimse ne okuduğunu bildiğinde (Kur'an'ın) tesiri nasıl olur, bir düşün!"*

biçiminde iken bu neden *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'da;

"Bir sebep dahi oldur ki İmâm-ı Kebîr 'Abdu'r-Rahmân Akkâf'a sordılar ki 'Kur'ân okuyup ma'nâsını bilmeyen belki ma'nâsın dahi fehmi eylemek murâdı olmayan kimesne Kur'ân okumak fâ'ide ve eser ider mi?' didiler. Ammâ Kebîr cevâb virüp 'Bir hasteye kendü bilmedin devâ-yı sahîh yiderseler fâ'ide ve eser eylemez mi? Lâ-büd eyler. Pes meşâyih kelâmın anlamayup mücerred okur-ısa dahi fâ'ide ve eser eyler. Eger anlayup okur-ısa var kıyâs it, fâ'idesi niçe çok olur (vr. 4b)."

şeklinde baştaki açıklamalar kırpılmak suretiyle kısaltılarak Türkçeye çevrilmiştir.

Göynüklü Hüseyin Enîsî *Tezkiretü'l-evliyâ*'daki biyografi başlıklarını da sadeleştirerek tercüme etmiştir. Örneğin Veys el-Karanî hâl tercümesi *Tezkiretü'l-evliyâ*'da "Zikr-i Üveys el-Karanî rahmetu'llâhi aleyh Ân Kible-i

Tâbi'în Ân Kıdve-i Erba'în Ân Âfitâb-ı Pinhân Ân Hem-nefes-i Rahmân, Ân Süheyl-i Yümnâ Üveys-i Karanî *rahmetu'llâhi aleyh* (Muhammed İsti'lâmî, 1346: 17)" şeklinde iken tercümede "Âfitâb-ı Tâbân-ı Pinhân Hem-nefes-i Rahmân Süheyl-i Yümnâ Hazret-i Veys el-Karanî *rahmetu'llâhi aleyh* (vr. 10a-b)" olarak kısaltmıştır.

Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ'da hâl tercümeleri anlatımlarında da bu tarz sadeleştirmeler yapılmıştır. Ferîdüddîn Attâr'ın eserinde Cafer-i Sâdık biyografisinin başında onun genel bilgileri verildikten sonra ehl-i beyt sevgisinin öneminin vurgulandığı bölüm ve burada yer alan İmam Şâfiî'ye ait bir beyit (Muhammed İsti'lâmî, 1346: 12) Hüseyin Enîsî'nin tercümesinde yer almaktadır (vr. 6a). Yine aynı biyografide İmam Ebû Hanîfe'ye Hz. Muhammed'in yakınında bulunanlardan hangisinin üstün olduğunun sorulması ve onun da "Yaşlılardan Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer, gençlerden Hz. Osman ile Hz. Ali, kızlardan Hz. Fâtıma, hanımlardan Hz. Âişe (Muhammed İsti'lâmî, 1346: 12)." şeklinde cevap vermesi Türkçe çeviriye dahil edilmemiştir (vr. 6a).

Tezkiretü'l-evliyâ'daki anlatımların kısaltılıp sadeleştirilerek Türkçeye tercümesi edilmesi bilinçli bir tercih olmalıdır. Nitekim Hüseyin Enîsî *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'nın mukaddimesinde "Şeyh Ferîdü'd-dîn 'Attâr ... hazretlerinin te'lifi olan Fârisî *Tezkiretü'l-evliyâ* kitabını ... anlaması âsân olan yirlerini Türki'ye döndürdüm (vr. 1b-2a)." sözleriyle asıl kitabın anlaşılması kolay yerlerini tercüme ettiğini, dolayısıyla nispeten ağır olan anlatımları metin dışı bıraktığını belirtmiştir.

1.8. Dil ve Üslubu

Göynüklü Hüseyin Enîsî'nin "*Tezkiretü'l-evliyâ* kitabını okuyan ve dinleyen 'âşıklara anlaması âsân olan yirlerini Türki'ye döndürdüm (vr. 1b-2a)." şeklindeki açıklaması *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'nın dil ve üslubu hakkında fikir vermektedir. Nitekim bir kitap, çoğunluğu derviş olan okurların kolayca anlaması maksadıyla tercüme edilecekse dilinin basit, üslubunun sade olması beklenir. Bu duruma uygun bir şekilde Hüseyin Enîsî klasik Osmanlı nesriyle yazılmış mensur eserlere nazaran daha anlaşılır bir dil ve daha yalın bir üslup tercih etmiştir. Bu niyetini en başta "Okuyan ve dinleyen âşıklara anlaması âsân olan yirlerini Türki'ye döndürdüm." cümlesinde Arapça "tercüme" güçlü seçeneceği varken Türkçe "döndürmek" sözcüğünü seçmekle belli etmiştir. Eserin genelinde okuyucuların okuduklarını anlamaları için bilinçli bir tercihle açık bir anlatım gayesinin güdüldüğü sezilenmektedir. Dervişlerin

anlamalarını sağlayacak açık ve anlaşılır bir anlatım ilk olarak Türkçe kelimelere ağırlık vermekle olur. Nitekim metin boyunca;

“Ululardan biri anı düşde gördi (vr. 2b).”

“Allâh için bana bir nasihat eyle ki gönlüm karardı, didi (vr. 7a).”

“Sâdık eyitdi: ‘Altun kaç idi?’ Ol kimesne eyitdi: ‘Bin dâne idi (vr. 8b).”

“Sâdık buyurdı, ol kimesneyi tutup bağladılar. Dicle Irmağı’na atdılar. ... Ayağından asdılar. Ağzından burnundan kan gelüp su akdı. Bir zamândan sonra ‘aklı gelüp Sâdık ana eyitdi: ‘Tanrı’ya gördün mi?’ (9b)”

örneklerinde görüleceği üzere Türkçe sözcüklerin ağırlıkta olduğu cümlelerin sayısı oldukça fazladır.

Bir metnin anlatımını açık ve anlaşılır kılacak özelliklerden biri de cümlelerinin kısa tutulmasıdır. Örneğin “Vezîr eyitdi: ‘Ca’fer-i Sâdık bir gûşede oturmuşdur. ‘Uzlet ihtiyâr itmişdür. ‘İbâdete meşgûldur. Dûnyâ mülkinden elini çekmişdür. Emîrül-mü’mînîni rencide itmez. Anı öldürmekden ne fâ’ide?’ didi. Çâre olmadı. ‘Elbet var getür, öldüreyin.’ didi (vr. 6a).” pasajı kısa cümlelerle kurulmuştur. Eser boyunca pek çok anekdotun bu tarz kısa cümlelerle kurgulandığına şahit olunmaktadır.

Klasik Osmanlı nesrinde anlatımı tımtırlı kılan unsurlardan birinin seci olduğu bilinmektedir. *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*'da seci yok denecek kadar azdır. Ayrıca müellifin seci tesisine önem vermediği sezinlenmektedir. Örneğin, “Ve evliyânun ba’zı ehl-i ma’rifetdür. Ve ba’zı ehl-i mu’âmelâtdur. Ve ba’zı ehl-i mâhiyyetdür. Ve ba’zı ehl-i tevhîddür. Ve ba’zı dîn-sıfatdur (vr. 2b).” cümleleri seci örneği sayılabilecek mahiyettedir. Ancak burada beş cümleden ikisinin (tevhîddür, mu’âmelâtdur) seciyi bozmasına rağmen müellifin bunu düzeltme ihtiyacı duymadığı dikkat çekicidir.

Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ'da dil ve anlatımın ağır olduğu yerlere de rastlanmaktadır. Bu tür kısımlara bakıldığında tasavvufî terim ve mefhumlar izah edilirken Arapça kelime, terkip ve ibarelerin kullanımından dolayı zaruri bir şekilde bunun yapıldığı görülmektedir. Söz konusu hususu şu metin parçasında görmek mümkündür:

“Sultânü'l-muhakkikîn, kıdvetü's-sâlikîn Şeyh Muhammed el-‘Attâr Ferîdü'd-dîn en-Nisâbü'rî kaddesa'llâhu rûhahu buyurur ki “Kur’ân’dan ve ehâdisden sonra söz meşâyih kelâmıdır. Meşâyihün sözi netice-i hâldür, semere-i kıl ü kâl degüldür. Bunların sözi mühayyâtandur, beyândan degüldür. Bunların sözi ‘ilm-i ledünnîdendür, ‘ilm-i kesbîden degüldür. Dahi ‘allemenî Rabbî Rabbî’dendür, ‘allemenî ebî’den degüldür. Zîrâ bunlar verese-i enbiyâdur, ‘aleyhimü’s-selâm. Ve ba’zının meşrebi Âdem ‘aleyhimü’s-selâm meşrebine

uyar. Ve ba'zınun meşrebi İbrâhîm 'aleyhimü's-selâm meşrebine uyar. Ve ba'zınun meşrebi Mûsâ 'aleyhimü's-selâm meşrebine uyar. Ve ba'zınun meşrebi 'İsâ 'aleyhimü's-selâm meşrebine uyar. Ve ba'zınun meşrebi Hazret-i Server-i Enbiyâ Resûl-i Asfîyâ Muhammed el-Mustafâ salla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem meşrebine uyar. Meşâyhün ahvâlin ve kelimâtın şerh eylesem hezârân hezârân kâğıd olurdu (vr. 2a-b)."

Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ gerek 16. yüzyıl Türkçesinin başarılı bir örneği olması, gerek dil varlığının ağırlıklı olarak Türkçe kelimelerden meydana gelmesi, gerekse de "eyit- (söyle-), sın- (kırıl-), düz- (tanzim et-), işle- (yap-), ur- (vur-), yarar (faydalı), uşbu (işte bu), taşra (dış), yavuz (kötü), kaçan (ne zaman)," örneklerinde görüleceği üzere pek çok arkaik kelime içermesi gibi nedenlerle Türk dil çalışmaları açısından değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

SONUÇ

Ferîdüddîn Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ* adlı eseri tasavvufi biyografi geleneğinin önemli örneklerinden biri olarak İslam dünyasında büyük bir kabul görmüş, farklı dillere tercüme edilmiştir. Türk edebiyatında bu esere yönelik tercümeler hem müellifi belli hem de anonim örneklerle geniş bir literatür oluşturmuştur. Göynüklü Emîr Hüseyin Enîsî'nin *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ'sı* ise bu literatürde daha önce yer almamış özgün bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Hüseyin Enîsî'nin eseri, klasik Osmanlı nesrinden farklı olarak okuyucunun tasavvufi metinleri kolayca kavrayabilmesini hedefleyen bir dil anlayışıyla kaleme alınmıştır. Müellif, metni bire bir çevirmek yerine seçmeci ve sadeleştirici bir yöntem benimsemiş; Attâr'ın eserindeki sanatlı bölümleri ve bazı detaylı açıklamaları metin dışında bırakmıştır. Bu tercih, dönemin derviş ve halk kesiminin metni daha rahat anlamasını sağlamak amacıyla yapılmıştır. 16. yüzyıla ait eser, Türkçe kelimelere ağırlık veren, kısa cümleli ve seciden uzak bir anlatım tarzı ile dikkat çekmektedir. Ünîk nüshası McGill Üniversitesi İslâmî Çalışmalar Enstitüsü Kütüphanesi'nde kayıtlı olan eser 70 velinin biyografisini içermekte olup Batı Türkçesiyle yazılmıştır. Eserin yazılış sebebi, Göynük'teki bir müezzinin talebiyle halkın istifadesine sunulmak istenmesidir. Bu yönüyle *Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ*, hem dil tarihi hem de tasavvufi edebiyat açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

2. Metin

HÂZÂ KİTÂB-I TEZKİRETÜ'L-EVLİYÂ TE'LİF-İ ŞEYH FERİDÜ'D-DİN
'AṬṬÂR²

Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

el-Ḥamdü li'llâhi Rabbi'l-'âlemîn ve's-salâtu ve's-selâmu 'alâ seyyidînâ Muḥammedin seyyidü'l-mürselîn ve 'alâ âlihi ve aşḥâbihi ecma'in.

Ammâ ba'dü, Göynük şehrinde Ḥazret-i Şeyḥ Akşemse'd-dîn eş-Şiddikî eş-Şehâbî *ḳaddesa'llâhu sirrahu'l-'azîz*³ mezârı civârında olan câmi'-i şerîfde mü'ezzin olan biri “Ḥalife, fâ'idesi çok bir kitâb yazuvir.” diyü iltimâs eyledi. Beş vaktde ezân okuyup İzid⁴ Te'âlâ'nun ulu adın, daḥi şefî-i yevm-i 'araşât olan Resûl-i Ekrem'ün şerîf ismin ḳulağımuza, re's-i 'ibâdât olan şalâta da'vet idüp felâḥ-ıla ve necât-ıla beşâret iden kimesnenün sözün tutmak lâzım olmağın Şeyḥ Feridü'd-dîn 'Aṭṭâr *ḳaddesa'llâhu sirrahu'l-'azîz*⁵ ḥazretlerinin te'lîfi olan Fârisî *Tezkiretül-evliyâ* kitâbını okuyan⁶ [2a] ve dinleyen 'aşıklara aınlaması âsân olan yirlerini Türki'ye döndürdüm. Recâ olınan oldur ki bu faḳîr [ü] ḥaḳîr Seyyid Hüseyin Enîsî derdmendi ḥayr-du'â ile yâd ideler.

Sulṭânü'l-muḥaḳḳikîn, ḳıdvetü's-sâlikîn Şeyḥ Muḥammed el-'Aṭṭâr Feridü'd-dîn en-Nisâbüri *ḳaddesa'llâhu rûḥahu*⁷ buyurur ki “Ḳur'ân'dan ve eḥâdisden sonra söz meşâyih kelâmıdır. Meşâyihün⁸ sözi netice-i ḥâldür, şemere-i ḳıl ü ḳâl degüldür. Bunların sözi müḥayyâtandur, beyândan degüldür. Bunların sözi 'ilm-i ledünnidendür, 'ilm-i kesbiden degüldür. Daḥi *'allemenî Rabbî Rabbî*dendür,⁹ *'allemenî ebî*den¹⁰ degüldür. Zîrâ bunlar vereşe-i enbiyâdur, *'aleyhimü's-selâm*.¹¹ Ve ba'zınun meşrebi Âdem *'aleyhimü's-selâm* meşrebine uyar. Ve ba'zınun meşrebi İbrâḥîm *'aleyhimü's-selâm* meşrebine uyar. Ve ba'zınun meşrebi Mûsâ *'aleyhimü's-selâm* meşrebine uyar. Ve ba'zınun meşrebi 'Îsâ *'aleyhimü's-selâm* meşrebine uyar. Ve ba'zınun meşrebi Ḥazret-i Server-i Enbiyâ [2b] Resûl-i¹² Aşfiyâ Muḥammed el-Muṣṭafâ *şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem*¹³ meşrebine uyar. Meşâyihün

² Mc Gill Üniversitesi, İslâmî Çalışmalar Enstitüsü Kütüphanesi, no. Ms. 130.

³ “Allah onun aziz sırrını kutlu kılsın.”

⁴ Nüşada “İzid”

⁵ “Allah onun aziz sırrını kutlu kılsın.”

⁶ “okuyan” mükerrer

⁷ “Allah onun ruhunu kutlu kılsın.”

⁸ “Meşâyihün” mükerrer

⁹ “Rabb'im, Rabb'im bana öğretti.”

¹⁰ “Babam bana öğretti.”

¹¹ “[Allah'ın] selâmı onların üzerine olsun.”

¹² Nüşada “resûle”

¹³ “Allah ona salât ve selâm eylesin.”

aḥvālın ve kelimâtın şerḥ eylesem hezārân hezārân kâğıd olurdu. Ammâ ihtîşâr sünnetdür, ke-mâ ḳāle'n-Nebî 'aleyhi's-selâm^{15 14} «اوتيت جوامع الكلم واختصر لي الكلام اختصاراً» Ve evliyânun ba'zı ehl-i ma'rifetdür. Ve ba'zı ehl-i mu'amelâtdur. Ve ba'zı ehl-i mâhiyyetdür.¹⁶ Ve ba'zı ehl-i tevḥiddür. Ve ba'zı dūn-şıfatdur. Ve ba'zı bî-şıfatdur. Bir bir şerḥ idersem kitâb ḥadd-i ihtîşârdan taşra çıkar.

Bu kitâbı cem' itmege niçe nesne bâ'ış oldu. Bir bâ'ış oldur ki ḳardaşlar iltimâs eylediler. Bir bâ'ış daḥi budur ki benden yâdigâr ḳala. Tâ ki oḳuyanların ḥicâbı açılıp keşf 'âlemine düşe. Ve baña ḥayr du'â eyleye. Ve anun du'âsı sebebiyle baña toprak içinde ziyâde keşf ola.

Rivâyet olunur ki Yahyâ-yı 'Ammâr *raḥimehu'llâhu te'âlâ*¹⁷ vefât eyledi. Ululardan biri anı düşde gördi. Şordı ki "Allâhu Te'âlâ senünle¹⁸ [3a] n'itdi?" Yahyâ didi ki "Ḥaḳ *sübḥânehu ve te'âlâ*¹⁹ eyitdi: 'Yâ Yahyâ, saña çok 'itâblar ve 'azâblar itsem gerek idi. Lâkin bir gün va'z iderken meclisünde beni ögdün. Bir dostum var idi. Senün meclisünde ol gün ḥâzır idi. Beni medḥ itdügini işitdi. Gönline hoş geldi. Şâdmân oldu. 'Âlem-i keşfe ve 'âlem-i vecde düşdi. Eger böyle olmayaydı göreydün, saña neler eylerdüm."

Ve bu kitâbı cem' eyledigüme bir bâ'ış daḥi budur ki Şeyḫ Ebû 'Alî Deḳḳâḳ Ḥazretlerine şordılar ki "Evliyâ sözlerin ve menâkıbların işidürüz. Aña göre 'amel idemezüz. Bu vechle işlemekte fâ'ide var mıdır?" Ebû 'Alî eyitdi: "İki fâ'ide vardur. Evvelkisi oldur ki eger evliyâ aḥvālın²⁰ ḥâlib kişi işidürse himmeti ve ḥalebi ḳavî ve ziyâde olur. İkinci oldur ki eger bir kimesnenün başında neylik da'vâsı var-ısa ol da'vâyı def' idüp giderür. İyü, yavuz aña âşikâre olur. Eger kör degülse müşâhede ḳılır. [3b] Ke-mâ ḳāle Şeyḫ el-Maḥfûz *radıya'llâhu te'âlâ 'anhı*²¹ «لا تزن الخلق بميزانك، وزن نفسك بميزان المراقبين لتعلم فضلهم، وإفلاس نفسك²² ma'nâsı oldur ki ḥalkı kendü terâzünle vezn eyleme. Belki kendüne erenler terâzüsüyle vezn eyle. Tâ ki bilesün anların fazîletini ve kendünün müflisliğini."

¹⁴ Hadis-i Şerîf, "Bana geniş manalar içeren özlü sözler verildi, sözler benim için özlü kılındı." | Bu hadisin "Bana geniş manalar içeren özlü sözler verildi." kısmı Sahih-i Müslim (no 523) ve Sahih-i Buhârî'de (no 2977, 7273) geçmektedir.

¹⁵ "[Allah'ın selamı onun üzerine olsun.]"

¹⁶ Nüşhada "maḥiyyetdür"

¹⁷ "Yüce Allah ona merhamet etsin."

¹⁸ "senünle" mükerrer

¹⁹ "O her türlü eksiklikten münezzeḥ ve yücedir."

²⁰ Nüşhada "aḥvālün"

²¹ "Yüce Allah ondan râzı olsun."

²² "Halkı kendi mizanıyla tartma; nefsinin erenlerin mizanıyla tart ki onların üstünlüğünü ve kendi yetersizliğini anlayabilesin."

Ve bu kitâbuñ cem'ine bir sebep dañi oldur ki Cüneyd-i Bağdâdî *rahimehu'llâhu te'âlâ* hazretlerine didiler ki “Evliyâ menâkıbından ve kelimâtından mürîde fâide var mıdur?” Cüneyd eyitdi: “Evliyânuñ kelâmı Hâk Te'âlâ'nuñ ‘askerlerinden bir ‘askerdür. Kaçan mürîdüñ gönli şınsa, ya'nî nefis muktezâsı ve şeytân igvâsı kalbün dizgünin bozsa evliyâ kelâmı aña meded irişür. Gönlin şınıklığın yine düzer. Ve bu söze şahiddür ki Allâhu Te'âlâ Qur'an-ı Aẓîm ve Furkân-ı Kerîm'de buyurur: ﴿وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ﴾²³ Ya'nî “Yâ Muḥammed, geçmiş peygamberlerüñ kıssasını saña söylerüz. Tâ ki gönlüñ²⁴ [4a] karar tuta.”

Bu kitâbuñ cem'ine bir sebep dañi oldur ki cemî'-i peygamberânuñ ulusu, şefî'-i rûz-ı cezâ olan Hazret-i Muḥammed Muştafâ *'aleyhi's-selâm*²⁵ buyurur ki «عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة»²⁶ in'aY “rağay temhar ayara lo ,kaçılıña relensemik hilâş”

Ve bu kitâbuñ cem'ine bir sebep dañi oldur ki evliyânuñ ervâh-ı muḥaddeselerinden bu bî-çâreye meded yitişe. Ve ecel gelmedin bir mürşid-i kâmile bitişe, âmîn.

Bir sebep dañi oldur ki meşâyihüñ aḥvâli ve kelimâtı Qur'an'ı ve eḥâdişüñ şerhidür. Kendümi bir şugle bırakdum. Tâ ki bunlardan dînlesem bârî bunlara teşebbüh itmiş olam ki²⁷ «من تشبه بقوم فهو منهم» Ya'nî bir kimse kendüyi bir kavme beñzetse ol anlardandır. Niteki Cüneyd-i Bağdâdî *rahimehu'llâh*²⁸ eyitdi: “Müdde'ileri hoş görüñ. Zîrâ bunlar muḥallidlerdür. Bunları gören muḥakkak kim idügin bilür. Ve bu müdde'ilerün ayağüñ öpüñ. Zîrâ bunlaruñ himmetleri bülenddür. Eger kim himmetleri bülend olmasa da'vâyı eylemezler idi.”

Bir sebep dañi [4b] oldur ki Qur'an ve ḥadîş ma'nâsını 'ilm-i luğat [ve] 'ilm-i şarf ve 'ilm-i naḥv bilmeyen anlayamaz. Ammâ meşâyih ḥikâyâtından ve anlaruñ sözinden her kişiye naşib vardır.

Bir sebep dañi oldur ki İmâm-ı Kebîr 'Abdu'r-Raḥmân Akkâf'a şordılar ki “Qur'an okuyup ma'nâsını bilmeyen belki ma'nâsın dañi fehmi eylemek murâdı olmayan kimesne Qur'an okumağ fâide ve eşer ider mi?” didiler. Ammâ Kebîr cevâb virüp “Bir hasteye kendü bilmedin devâ-yı şaḥîḥ yiderseler fâide ve eşer eylemez mi? Lâ-büd eyler. Pes meşâyih

²³ *Kur'an-ı Kerîm*, Hûd Sûresi, 11/120, “(Ey Muhammed!) Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz.”

²⁴ “gönlüñ” mükerrer

²⁵ “[Allah'ın] selâmı onun üzerine olsun.”

²⁶ Hadîs-i Şerîf, “Sâlihlerin anıldığı yere rahmet iner.” (el-Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 1/23)

²⁷ Hadîs-i Şerîf, “Kim bir kavme benzemeye çalışırsa o da onlardandır.” (Ebû Dâvud, *Libâs*, 4/4031)

²⁸ “Allah ona merhamet etsin.”

kelâmın anılamayup mücerred okur-ısa daği fâ'ide ve eșer eyler. Eger anılayup okur-ısa var kıyâs it, fâ'idesi niçe çok olur.”

Bir sebep daği oldur ki Yûsuf-ı Hemedânî'ye şordılar ki evliyâ' u'llâh yüzlerine niğâb çeküp gizlendiler. Pes ne işleyelüm ki selâmet bulayuz. Yûsuf-ı Hemedânî eyitdi: “Her gün evliyâ' u'llâh sözinden sekiz varağ okuñ. Öyle olsa gâfillere evliyâ hikâyâtı okumağ farz-ı ‘ayn görünür.”²⁹ [5a]

Bu kitâbuñ cem'ine bir sebep daği oldur ki bu *Tezkiretü'l-evliyâ* kitâbını okuyalar, dâ'imâ ziyânlarına sa'y iden gâfiller ferâğat güşesinde olan ‘arif [u] ‘âkılları unutmayalar. Ve anları taleb ideler. Ve anları bulup anlarıñ himmetiyle devlete ve ‘izz-i rifate yitişeler.

Bir sebep daği oldur ki meşâyih-i ‘izâm *rahimehu'llâhu te'âlâ*³⁰ kelâmınuñ niçe vech[i] vardır. Birisi oldur ki erüñ gönlini dünyâdan şovıdır. İkinci oldur ki âhirete hâtıra götürür. Üçüncü oldur ki meşâyih-i ‘izâmıñ ahvâlin okuyan İzid³¹ Te'âlâ'ya sevmek öğrenür. Dördüncü oldur ki bunu okuyan bî-pâyân yoluñ azuğın düzer. Ve bu kitâb muhanneşleri merd ider. Merdi şir ider. Şiri ferd ider. Ferdi ‘ayn-ı derd ider.

Ve bu kitâbuñ cem'ine bir sebep daği oldur ki kıyâmet güninde şefâ'at-ı Hâzret-i Server-i Enbiyâ *'aleyhi's-selâmdan*³² bu ‘abd-i ‘acizi mahrûm eylemeyeler.

Cemî'i enbiyâ vü evliyâ hürmeti-çün [5b] ben garîb-i ‘acizi zümre-i evliyâdan³³ mehcür ve anlarıñ naazar-ı hâşşından dür eyleme.

Ve bu kitâbı sebep-i derîçe-i kurb eyle, sebebdür ki bu'd eyleme, inneke veliyyü'l-icâbe ve ileyke't-tevbe ve'l-inâbe, âmin yâ mu'in.

el-Evvelü Minhum Sultân-ı Millet-i Muştafiyye Bürhân-ı Hücet-i Nebeviyye ‘Arif-i ‘Aşık Ebû Muhammed Ca'fer-i Şâdık *rahmetu'llâhi te'âlâ 'aleyhi*³⁴

Eger enbiyâ eger aşhâb ve ehl-i beyt-i Resûl-i Kevneyn *'aleyhi's-selâm*³⁵ ahvâli ve aqvâli zıkr olınsa niçe niçe kitâb olurdı. Enbiyâ ve aşhâb ve ehl-i beyt ahvâli ve aqvâli Qur'an'da ve ehadîşde zıkr olınmışdır. Bu kitâbda şol kavmüñ ahvâli şerh olunur ki enbiyâ ve aşhâb ve ehl-i beytden sonra gelmiş olalar. Ca'fer-i Şâdık *rahimehu'llâh*³⁶ gerçi ehl-i beytdendür, lâkin mu'ahhârdur. Ehl-i beyt-i Resûlu'llâh'dan olduğı-çün teberrüken Ca'fer-i

²⁹ “görünür” mükerrer

³⁰ “Yüce Allah ona merhamet etsin.”

³¹ Nüşhada “İzid”

³² “[Allah'ın] selamı onun üzerine olsun.”

³³ Nüşhada “evliyâ'ından”

³⁴ “Yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.”

³⁵ “[Allah'ın] selamı onun üzerine olsun.”

³⁶ “Allah ona merhamet etsin.”

Şadık Hazretleriyle ibtidâ olındı. Tarikat kelâmın ibtidâ anlar söyledi.³⁷ [6a] Cümle 'ulüm u 'ibâdâtda ve rüsüm [u] işârâtda kâmil idi. Cümle meşâyihâ muhtedâdur. Ehl-i zevka pîş, ehl-i aşka pîşvâdur. Âbidlerün maqâdemi, zâhidlerün mükerrerimidür. Şâhib-i nazîf-i hâkâ'ik idi. Leţâ'if-i tefsîr ve esrâr-ı tenzîl beyânında bî-nazîr idi.

Naql olunur ki Manşûr Halife bir gice vezîrini gönderdi. "Var Ca'fer-i Şadık'ı getir, öldüreyin." dedi. Vezîr eyitdi: "Ca'fer-i Şadık bir güşede oturmuşdur. 'Uzlet ihtiyâr itmişdür. 'İbâdete meşgûldur. Dünyâ mülkinden elini çekmişdür. Emîrû'l-mü'minîni rencide itmez. Anı öldürmekden ne fâ'ide?" dedi. Çâre olmadı. "Elbet var getir, öldüreyin." dedi. Vezîr daği Ca'fer-i Şadık'ı getürmege gitdi. Halife kullarına didi ki "Kaçan Ca'fer-i Şadık'ı getür[ür]ler, ben başumdan dülbendümi alursam hemân siz Ca'fer'ün boynın urup başın aluñ." dedi.

Pes vezîr vardı. Ca'fer-i Şadık'ı [6b] getürdi. Halife segirdüp karşı vardı. 'İzzet itdi, şadra geçürdi. Kendü oğlancık gibi Ca'fer-i Şadık Hazretlerinün karşusunda dizin çöküp oturdu. Halifenün kulları ve vezîr bu hâli 'aceblediler. Pes halife Ca'fer-i Şadık'a eyitdi: "Ne hâcetiñüz var ise hâşıl ideyin. Ca'fer-i Şadık eyitdi: "Hâcetüm oldur ki beni bir daği katuña da'vet eylemeyesün." dedi. Halife aña destûr virdi. Tamâm i'zâz [u] ikrâmla gönderdi. Daği ditremege başladı. 'Aklı gitdi. Üç gün bî-hûş olup namâz [u] niyâzâtdan fevt oldı. Çünkü kendüye geldi, vezîr şordı ki "Saña n'oldı?" Halife eyitdi: "Çün Şadık içeri girdi, bir ejderhâ gördüm. Anuñla bile geldi. Ağzını açdı. Üst tuşağını şuffenün üstine koddı, alt tuşağını altına koddı. Ve baña didi ki 'Eger Ca'fer-i Şadık'ı incidürseñ seni bu şuffe ile³⁸ [7a] yuţarın.' dedi. Ben ol ejderhânun korqusından ne idecegüm bilmedüm. 'Özr diledüm. 'Aqlum gidüp üç gün yatdum." dedi.

Naql olunur ki birgün Dâvûd-ı Tâ'î³⁹ *rahimehu'llâhu te'âlâ*⁴⁰ Ca'fer-i Şadık'a geldi, eyitdi: "Yâ veled-i Resûlüllâh, Allâh için baña bir naşîhat eyle ki gönlüm qarardı." dedi. Ca'fer-i Şadık eyitdi: "Yâ Dâvûd, sen zamânenün zâhidisün. Benüm naşîhatüme ne ihtiyâcuñ var?" Dâvûd-ı Tâ'î eyitdi: "Ey veled-i Resûlüllâh, cümle halk üzerine sizün fazlîñuz vardır. Naşîhat eylemek size vâcibdür." Şadık *rahimehu'llâhu te'âlâ*⁴¹ eyitdi: "Yâ Dâvûd, ben şundan korçarum ki ceddüm Resûlüllâh *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem*⁴² kıyâmet güninde baña yapışup 'Niçün baña tâbi' olmaduñ? Dîv-i bayî neseble kavî olmaz. Hak'ka

³⁷ "söyledi" mükerrer

³⁸ "ile" mükerrer

³⁹ Nûshada "Tâbâ'î"

⁴⁰ "Yüce Allah ona merhamet etsin."

⁴¹ "Yüce Allah ona merhamet etsin."

⁴² "Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun."

yarar ‘amel gerek.’ diye.” Pes Dāvūd bu sözi işitdi, zār zār ağladı. “Uşbunuñ dedesi Resūlu’llāh, anası Betül iken [6b] zār-ı ser-gerdāndur. Dāvūd kimdür ki kendü ‘ameline ‘ucb eyleye.” didi.

Naql olunur ki birgün ol zamānuñ ‘ulemāsı ve fuḫalāsı ile bir meclisd[e] Ca’fer-i Şādık oturmuş idi. Pes Ca’fer-i Şādık eyitdi: “Gelün el ele alup bī’at idelüm. Ve ‘ahd bağlayalum ki her ḳanḳımız ki rüz-ı ḳıyāmetde maḳbūl-i Ḥaḳ ola, cümlemüze şefā’at eyleye.” Ol meclisde olanlar eyitdiler: “Ey veled-i Resūlu’llāh, senün şefā’ate ne ihtiyācuñ var? Senün ceddün cümle ‘ālemün şefi’[i]dür.” Şādık eyitdi: “Ben bu maḳūle ‘amel ile dedemün yüzine baḳmağa utanurın.” didi. *Raḥmetu’llāhi ‘aleyh*.⁴³

Naql olunur ki Ca’fer-i Şādık niçe müddet gūşe-i ḫalvetde oturdu. Taşra çıkmadı. Süfyān-ı Şevrī *raḥimehu’llāh*⁴⁴ Şādık’uñ ḳapısına vardı, eyitdi: “Müslimānlar senün mübārek nefesinün fā’idesinden maḫrūm oldılar. Niçün ‘uzlet ihtiyār⁴⁵ [8a] eyledinüz?” didi. Şādık cevāb virüp “Fesedü’z-zamān ve taḡayyürü’l-iḫvān” didi. Ve bu iki beyiti okudu:

Şi’r

والناس بين مخايل ومآرب
وقلوبهم محشوة بعقارب⁴⁶

ذهب الوفاء ذهاب امس الذهاب
يفشون بينهم المودة والوفاء

“Ḥāşıl-ı kelām oldur ki ḫaḳ ḳiçinde nifāḳ zuhūr eyledi. ‘Uzleti anuñ-çün ihtiyār itdüm.” didi.

Naql olunur ki birgün Ca’fer-i Şādık Ḥazretleri bir ağır bahālī ḳaftān giydi.⁴⁷ Bir kimesne eyitdi: “Yā veled-i Resūlu’llāh, bu ağır bahālī ḳaftān ehl-i beyt-i Resūlu’llāh *şalla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem* libāsı degüldür.” didi. Pes Ca’fer-i Şādık Ḥazretleri ol kimesnenün eline yapuşdı. Ol yeñi ḳaftānuñ altına şoḳdı. Ol kimesnenün eli bir eski ḳaftāna toḳundu. Parmaḳları eskinün delüğine geçdi. Pes⁴⁸ Şādık eyitdi: “Birin Ḥaḳ Te’ālā içün giyeriñ, [8b] birin ḫaḳ içün.” didi.

Naql olunur ki Ca’fer-i Şādık, İmām-ı A’zam Ebū Ḥanīfe-i Kūfī *raḥimehu’llāhu te’ālā*dan şordılar ki “‘Āḳıl kimdür?” İmām-ı A’zam cevāb virdi ki “‘Āḳıl oldur ki ḫayrı şerri fark eyleye.” Şādık eyitdi: “Cümle ḫayvānāt bu farkı bilür. ‘Alef viren ile dögeni añlar.” Pes

⁴³ “Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun.”

⁴⁴ “Allah ona merhamet etsin.”

⁴⁵ “ihtiyār” mükerrer

⁴⁶ “Vefa, dünün gitmesi gibi yok olup gitti. İnsanlar ise ya gösteriş ya da çıkar peşinde. Aralarında sevgi ve vefa gösterirler, oysa kalpleri akreplerle doludur.”

⁴⁷ “giydi” mükerrer

⁴⁸ “Pes” mükerrer

İmâm-ı A'zam Ebû Hânîfe-i Kûfî eyitdi: “Âkıl sizün⁴⁹ katıñuzda kimdür?” Şâdık eyitdi: “Âkıl oldur ki iki hayruñ mâbeynini farq eyleye, kıñkısı evlâdur. Ve iki şerrün mâbeynini farq eyleye, kıñkısından kaçmak gerekdür.” didi.

Naql olunur ki bir kimsenün bir kîse altunıñ uğurladılar. Ol kimse evvel Hâzret-i Ca'fer-i Şâdık'ı buldı, pek yapuşdı. “Sen uğurladuñ.” didi. Hâzret-i Şâdık eyitdi: “Altun kaç idi?” Ol kimesne eyitdi: “Bîñ dâne idi.” Pes Hâzret-i Şâdık ol kimesneyi evine iletti. Bîñ altun virdi. Birkaç günden sonra ol kimse⁵⁰ [9a] ol kîse ile altunun ‘aynıyla buldı. Pes ol kimse Hâzret-i Şâdık'ın bî-günâh idüğün bildi. Ol bîñ altunı Hâzret-i Şâdık'a iletti. Şâdık almadı. “Biz virdüğümüz almazuz.” didi. Pes ol kimse şordı, “Bu kimdür?” diyü. “Veled-i server-i enbiyâ habîb-i kibriyâ Muḥammed Muştafâ *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* Hâzret-i Ca'fer-i Şâdık'dur.” didiler. *Raḥmetu'llâhi 'aleyh*.

Naql olunur ki birgün Hâzret-i Ca'fer-i Şâdık tenhâ giderdi. “Allâh Allâh” dirdi. Şöyle tırmaz, giderdi. “Allâh Allâh Allâh Allâh *celle şānuhu*⁵¹” dirdi. Bir sūhte tuymadın Hâzret-i Şâdık'ın ardına düşdi. Ol daḥi “Allâh Allâh” çağırdı. Âḥir Hâzret-i Şâdık “Allâh Allâh kaftānum eskidi.” didi. Der-hâl gâ'ibden eline bir dîbâ kaftān şundılar. Aldı,⁵² giydi. Pes ol sūhte Hâzret-i Şâdık'ın önüne geçdi. “Ben de senünle ‘Allâh Allâh’ demekde şerîküm. Eski kaftānı baña vir.” didi. Şâdık'a hoş geldi. Eski [9b] kaftānı aña virdi. *Raḥimehu'llâh*.

Naql olunur ki bir kimesne eyitdi: “Yâ Şâdık, Tañrı Te'âlâ'ya baña göster.” Şâdık buyurdi, ol kimesneyi tutup bağladılar. Dicle Irmağı'na atdılar. Ol kimesne feryâd eyledi. “Ey veled-i Resûlu'llâh, baña meded eyle.” didi. Şâdık dinlemedi. Yine şuya atdılar, taldı. Pes Hâzret-i Şâdık buyurdi, çıkardılar. Yine ol kimesne çağırdı: “Ey veled-i Resûlu'llâh, baña meded eyle.” didi. Şâdık dinlemedi. Yine atdılar. Bir niçe kerre böyle eylediler. Âḥir ol kimse gördi, Şâdık'ın fâ'ide[si] yok; “İlâhî yâ Rabbenâ, meded senden.” didi. Pes Hâzret-i Şâdık buyurdi, ol kimseye getürdiler, bî-hüş olmuş. Ayağından aşdılar. Ağzından burnından kıñ gelüp şu ağıdı. Bir zamāndan sonra ‘aklı gelüp Şâdık aña eyitdi: “Tañrı'ya gördün mi?” Eyitdi: “Kālbümde mâ-sivâ ḥicābı var imiş. Çünkü zarūrî oldum, Allâh'dan gayrı gönlümden⁵³ [10a] çıkardum. Mededi andan istedüm. Muştar kıaldum, kıalbimün içinde bir pencere açıldı. İstedüğüm anda gördüm.” didi.

⁴⁹ Nüşhada “sizin”

⁵⁰ “kimse” mükerrer

⁵¹ “Onun şanı yücedir.”

⁵² Nüşhada “alaydı”

⁵³ “gönlümden” mükerrer

Naql olunur ki Hâzret-i Şadık eyitti: “Tevbesüz ‘ibâdet râst gelmez. Hâk Te‘âlâ, Kelâm-ı Mecîd’inde buyurur: ⁵⁴﴿الْمُتَّيِّبُونَ الْعَابِدُونَ﴾” tevbe ‘ibâdetden muḳaddem aındı.” didi.

Naql olunur ki Hâzret-i Şadık buyurdı ki “Beş dürlü kimsenüñ muşâḫabetinden ḫazer idün. Evvelki yalancıdan ḫazer idün. Zîrâ ki seni maḡrûr idüp helâke yanaşdurur. İkinci aḫmaḫ muşâḫabetinden ḫazer idün. Zîrâ ‘Saña aşşı iderin.’ dir, ziyân ider. Üçünci baḫılden ḫazer idün. Zîrâ senüñ devletinüñ zevâlin ister. Dördünci eski düşmenden ḫazer idün. Zîrâ fırsat vaḫtinde seni helâk eyler. Beşinci fâsıḫdan ḫazer idün. Zîrâ seni bir loḫmaya şatar.” didi. *Raḫimehu’llâhu te‘âlâ*.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Cenk (2023). “Menâkıb-ı Akşemseddin”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yay. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/menakib-i-aksemseddin-enisi>
- AYDIN, Harun (2005). *Tezkiretü’l-evliyâ Tercümesi (Giriş-Metin-Dizin) 103b-207a*, Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- ÇETİN, Abdülbaki (2014). “Sultan II. Murat’a Sunulan Tezkiretü’l-evliyâ Tercümesi Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53, s.s. 95-124.
- ÇETİN, Abdülbaki (2016). “Aydınoğlu Mehmet Bey’e Sunulan Tezkiretü’l-evliyâ ve Kısasu’l-enbiya Tercümeleri Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstisüsü Dergisi [TAED]*, 55, s.s. 59-92.
- DONUK, Suat (2025). “Göynüklü Emîr Hüseyin Enîsi ve *Mir’âtü’l-Vefâ li-Vücûhi’s-Safâ* Adlı Eseri”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 11 (4), s.s. 615-633.
- GÜRSOY NASKALİ, Emine (1981). *Sinan Paşa’nın Tezkiertü’l-Evliyası*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- GÜRSOY NASKALİ, Emine (1987). *Sinan Paşa. Tezkiretü’l-Evliya*. Ankara: KTB Yay.
- HAZAI, György (2008). *Die altanatolisch-türkische Übersetzung des Tazkaratu’l-Awliyâ von Farîduddîn Attâr*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- KABLANDER, Nesibe (2015). “Ferîdüddîn-i Attâr’ın Tezkiretü’l-evliyâ’sının Türkçe Tercümeleri ve Mütercimleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, s.s. 197-203.
- KABLANDER, Nesibe (2016). “Tezkiretü’l-evliyâ’yı Türkçeye Tercüme Ettiği İddia Edilen Bazı İsimlere Dair Eleştirel Bir İnceleme”, *V. Türkiye Lisansüstü*

⁵⁴ *Kur’ân-ı Kerîm*, Tevbe Sûresi, 9/112, “tövbe edenler, ibadet edenler”

Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı IV () Edebiyat-Felsefe, İstanbul: İLEM Yayınları.

KAPLAN, Cankat; SUCU, Cevat (2024). "Osmanlıda Tezkiretü'l-evliyâ Tercümanlığı: Üsküdar İskele Camii'nde Bir Vakıa-i Kutb-i Âlem", *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, s.s. 243-252.

KARTAL, Ahmet (2003). "Attâr'ın Tezkiretü'l-evliyâ İsimli Eseri ve Türkçeye Tercümeleri", *Diriözler Armağanı Prof.Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

KUT, Günay. "Ahmed-i Dâi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-i-dai> (E.T: 25.10.2025).

KÜÇÜK, Serhat (2011). *XVI. Yüzyıla Ait Bir Tezkiretü'l-evliyâ Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

KÜÇÜK, Serhat (2013). *XVI. Yüzyıla Ait Bir Tezkiretü'l-evliyâ Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, İstanbul: Kesit yayınları.

Muhammed İstîlâmî (1346). *Şeyh Feridüddîn Muhammed Attâr-ı Nişâbü'rî - Tezkiretü'l-evliyâ*, Tahran: İntişârât-ı Zuvvâr.

ÖNGÖREN, Reşat. "Tezkiretü'l-evliyâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tezkiretul-evliya> (E.T: 20.10.2025).

ÖZ, Önder (1992). *Değişik Bir Tezkiretü'l-evliyâ Metni (İnceleme-Dizin-Metin)*, Yüksek Lisan Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

ÖZ, Önder (1992). *Değişik Bir Tezkiretü'l-evliyâ Metni (İnceleme-Dizin-Metin)*, Yüksek Lisan Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

ÖZALAN, Uluhan (2009). *Bir Tezkiretü'l-evliyâ Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisan Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

ÖZKAN, Emel (2019). *Tezkiretü'l-evliyâ Çevirisi (Budapeşte Nüshası) Gramatikal Dizini*, Yüksek Lisan Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

SHAHZAD, Ayşe (2023). "Ahmed-i Dâi'nin Terceme-i Tezkiretü'l-evliyâ'sı", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Language and Literature]*, C. 7, S. 2, s.s. 809-834.

ŞAHİNOĞLU, M. Nazif. "ATTÂR, Feridüddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/attar-feriduddin> (E.T: 23.10.2025).

TULUM, Mertol. "Tezkiretü'l-Evliyâ (Sinân Paşa)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tezkiretu-l-evliya-sinan-pasa>. [Erişim Tarihi: 27 Ekim 2025].

ULUDAĞ, Süleyman (2005). *Feridüddîn Attâr – Evliya Tezkireleri*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

YAVUZ, Orhan (1986). *Anadolu Türkçesi ile Yazılan En Eski Tezkiretü'l-evliyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.